

NÉHÁNY SZÓ
A
MAGYAR TÁRSADALOMRÓL

ÍRTA

LIPCSEY TAMÁS.

PEST.
NYOMATOTT AZ ATHENAEUM NYOMDÁJÁBAN
1872.

Bevezetés.

Átéltünk majd ezred évet. csaknem folytonosan élet halálharcot víva, s most újabb küzdelem vár reánk.

A mi eddig öntudatlanul küzdött ellenünk, — a nemzetiségi kérdés, — most öntudatosan áll velünk szemben.

Századunk a nemzetiség eszméjéé,

Csoda-e, ha sok hazafit, a bennünket környezd óriás nemzetiségek láttára, számunk csekély volta miatt, ezredéves fennállásunk daczára is megszáll a reménytelenség, elkésérít, megsibbaszt a bánat ? Valóban nagy oka van reá.

De helyzetünk talán még sem reménytelen, mert bár nagyobb lett a veszély, de az eszköz is több, melyet azzal szemben fölhasználnunk lehet.

Fenmaradásunk a cultura kérdése.

E szavakat mondta b. Eötvös József vigasztalásul a csüggedőknek, oly erős meggyőződéssel s látnoki ihlettel, melyet csak egy dúsgazdag életnek nagy tanulmánya és tapasztalása, s a haza iránti magasztos szeretet adhat olyanok leikébe, kiket egy egész nemzetnek, az egész emberiségnek vezetőül szemelt ki a gondviselés.

Adjunk hitelt szavainak, hányszor teljesültek be azok fölöttünk.

Nincs okunk a reménytelenségre; mert nem mondhatjuk, hogy számtalan fogyatkozásunk és hibáink mellett

mostoha lett volna nemzetünk iráni a gondviselés szellemi anyagi kincsek adományozásában, melyek az előhaladás legfőbb eszközei;

de minden erőnkre és minden időnkre szükségünk van, ernyedetlen és összhangzó munkálkodás mellett, hogy megközelíthessük a cultura azon magasságát, mely északnyugoti határunkhoz közel emelkedik, s a mely annál fenyegetőbb, mert nemcsak háborúban erőhatalommal, de békében és észrevétlenül még biztosabban hódít, s hogy szellemi felsőbbiséggel ellensúlyozzuk nagy számát a másik colossusnak.

Képes-e a kormány és a törvényhozás megfejteti ez óriás föladatot magára hagyatva?

Az egész nemzetre, a nemzet minden tagjára, az egész társadalomra vár ez óriás munka, nagyobb részben főképp a társadalomra, és sikerét kizárólag a buzgóság, az összhang, egyetértés biztosítja. Ezen föltételek mellett jövődönket megalapíthatjuk magunk, különben nem tart meg egyéb csak a jó szerencse.

A társadalomról, nemzeti életünk legnagyobb tényezőjéről szólallak a következő sorok, igyekeztén föl tüntetni az óriás erőt, mely egy művelt egészséges társadalomban van, vázolni röviden társadalmi életünket, — végre fölemlíteni egyes, általam leghalaszthatlanabbnak vélt teendőket, azon őszinte jó szándékkal, mely bizonynyal megszáll minden jó hazafit, ha e kérdésekkel foglalkozik.

A társadalomról általában.

Igen nehéz, napjainkban talán lehetetlen meghozni határt az állam, egyház és társadalom hatásköre között: annyit azonban tapasztalunk és érzünk mindnyájan, hogy az állam, illetőleg a törvényhozás, törvénykezés és közgazgatás, mint az államhatalom három tényezője, valamint az egyház, összes életünknek kisebb részét vonja és vonhatja hatósága alá, s hogy minél műveltebb, szabadabb, fölvilágosodottabb egy nép, annál kevesebb közvetlen teendője az államnak, mert a nép maga karol föl tudományt és művészetet, s fölöslegessé válik az államsegély a tanítók, tudósok, művészek utaztatása- és kiképzésére; fölkarolja a földművelést, ipart, kereskedést, s megszünteti szükségét az állammeneseknek, gulyáknak, költséges államintagazdaságoknak, mert mindezek felvirágoztatást céljából gazdasági, ipar, kereskedelmi egyleteket alkot: útjait és vasutjait fölépíti maga terhes államgarantia nélkül.

Ápolja a közerkölcsiséget, pártolja az iskolákat s megmenti tagjait a börtönöktől, a társadalmat s az államot az erkölcsi sülyedéstől.

Annál ritkább beavatkozása az egyháznak is, mely kevésbé fölvilágosodott népek családi életét annyiszor megkeseríti, s így az állam hatásköre közvetlenül leginkább csak a jogi életre, az egyházé a hit világára, a cultusra szorítkozik.

Mily számtalan tényezője van összes életünknek a fentebbi kettőn kívül, mily óriás tér marad fenn s mindezt a társadalomnak kell betöltenie.

Társadalom az emberek oly egyesülete, mely mint, az illand és minden hatósági élettől — valamint az egyházi szervezettől külön önállósággal, szervezettel és törvénnyel bíró tényező fennáll és a magántársas élet terén folytonosan működik.

Társadalomra néz az erkölcsi élet, a kedély egész világa, a tudomány művészet művelése, pártolása a szegénység, lelenzügy, kórházügy stb. fölkarolása; földmivelés. ipar, kereskedés előmozdítása; mely teendőiben támogathatja támogatja is az állam, de csak közvetítve, az akadályokat elhárítva, mert a föladat főrészt teljesíteni képtelen.

A társadalomra vár *végre* a társadalmi szervezet kifejtése.

S mily tényezők állanak rendelkezésére?

Itt foly a családi élet, ez első és tisztán természeti, ősidők óta fennálló tényezője a társadalomnak; a legjobb iskola, mely Fáy András szerint egész neveltetésünk fele részét adja, lelkünkbe az erényt csepegteti; mely kifejti kedélyünket, kiképzí szívünket, mire az életben oly nagy szükségünk van.

A családi élet oltja belénk a méltányt, enyhíteni az igazság és jog rideg szavát, a pietást, humanitást, legmagasztosb erényeit az emberiségnek; a vendégszeretetet, melynek bűvkörében nem egy indigena jó hazafivá vált.

Ez olt belénk minden vonást, minden szokást, melyek összesége nemzetünk kiváló, más nemzetekéitől megkülönböztethető jellemvonását képezi.

A családi élet csaknem mindennek forrása; mulasztá-

sát nem pótolhatja ki az iskola, néma társasélet az államhatalom, nem az egész társadalom.

Nem meglátszik-e többnyire egész életünkben, kedélyünkön és szívünkön, ha anya nélkül nőttünk fel?

Nehezen boldogul a tanító oly gyermekkel, a kit ott hon nem neveltek, nehezen, sok törődéssel, vagy épen nem képezhet ki a társasélet sem, s igen gyakran nyűgje marad a társadalomnak egész életén keresztül, gyakran rendes lakója a börtönöknek.

Másik tényezője a társadalomnak a társasélet, felölelve az ész, szív egész világát, a társadalom minden rétegét és minden érdekét.

Ebben töltjük egész életünket, az emberek aránytalan nagy többsége csaknem kizárólag itt él; itt keresve szórakozást, itt adva hangot fájdalmának, örömének, gondolatainak, érzelmének; itt vitatva meg családja, hazája és az egész emberiség ügyét; innen várva buzdítást, elismerést, nemes tetteiért, itt éri megrovás, elítélés, elkárhoztatás, ha nemtelen dolgot vitt véghez.

Es ez elismerés, kitüntetés vagy elkárhoztatás tudjuk, mily hatású: nagyobb értéke van s boldogítóbb minden más kitüntetésnél, jó bizonyítványnál, érdemkereszt-nél vagy nemesi diplománál; több valódi boldogságot nyújt, mint bármely rang, mert többnyire valódi emberi, polgári, hazati érdem jutalma; mert minden jó ember önkényt, lelke sugallatából meghajlik előtte, s mert minden nap és mindenütt érezzük jó hatását; de jobban is lesújt bármely megrovásnál, magánál a törvény szigoránál, mert légben sübb érzelmeinket, legbizalmasb és mindennapi viszonyainkát érinti, sőt ép azoktól jó első sorban, kikhez ily viszonyban állunk, s lehet-e valami fájdalmasabb és lesújtóbb a szeretteinktől jövő elítéltetésnél, kikhez nem fér gyanú, a

kiktől nincs feleltnitel, kiknek meghidegöl megfoszt a mindennapi élet minden örömetől.

Épen ezért elrettentő vagy buzdító hatása is rendkívüli; megsemmisül vagy eredménytelenné válik, ezéjlat eszti a törvény szava is, ha összeütközésbe jön vele.

Nem tiltja-e a törvény a párbajvívást, és mi hatása van?

Inkább bezáratjuk magunkat néhány esztendőre, sem hogy száműzessünk a társaséletből; inkább alávetjük a törvény szigorának, mint a társadalom érzékenyebb és lesújtóbb megrovásának, megvetésének.

A bajvívás épen társadalmunk legelőkelőbb osztályában csaknem mindennapi eset.

De nemcsak mint óriás esküdtszék, mint a társadalmi bűnök ítélőbírája leghatalmasabb a társasélet; még nagyobb tán, mint az érdemek jutalmazója. Csak ez képes a valódi erényt igazán fölmagasztalni.

S nem érezzük-e mindnyájan, mily fontos tényezője életünk boldogságának és az összeolvadásnak, midőn összegyűjt bennünket vidám multságba, — milyen fontos tényezője az előhaladásnak, midőn eszmecserét indít minden kérdés fölött, hogy tisztázza az eszméket, hogy közvéleményt teremtsen, s egyes új eszméket hozzon életre.

Itt születik s uralkodik a divat is zsarnoki hatalmával ; itt készülnek a társadalmi szabályok, melyek megsértőit jobban elkárhoztatjuk, mintha isten és az emberiség törvényei ellen vétettek volna.

A társadalom tényezői közé számíthatjuk végre az egyleti életet, a sajtót s a nép gyűléseket, a mennyiben nem képezik hivatalos közegét az államnak vagy egyháznak.

Fölösleges volna szólni mindezek fontosságáról épen

napjainkban — midőn minden társadalmi érdek fölkarolása végett egyletek alakulnak, midőn nagy hatalomnak ismertetik el a sajtó világszerte, s midőn a népgyűlések napirenden vannak.

Az elősorolt és más fölszámíthatlan tényezők összeműködése együtt véve teremti az ellenállhatatlan közvéleményt, mely gyakran jön összeütközésbe magával államhatalommal is, s ha a társadalom művelt, egészsége fölvilágosodott, annyival több eleme rejlik az általa teremtett közvéleményben az igazságnak, a mennyivel szélesebb az alap, a melyen áll, számosabbak a tényezők, amelyeket számba, igénybe vesz és vehet, az állam vagy törvényhozás által számba vehető tényezőknél; mert a társadalom közvéleményé az összes emberi érzések, érdekek, míg a törvényhozás vagy állam szava leginkább csak a jogon alapszik.

Ugyanitt válik szokássá a mindennapi gyakorlás által, a mi egyszer átment a közvéleménybe, s a mily eller állhatatlan activ tényező a közvélemény, csaknem oly változhatatlan passiv tényező a szokás, mely — mintmondják. — természetté válik, sépen ezért semmisem szül nagyobb visszahatást, semmi sem ingerelhet föl jobban egy társadalmat, mintha szokásai megváltoztatására erőszakkal kényszerítik. Könnyebb elve nni alkotmányát, mint megfos/tani társadalmi szokásaitól.

Ez bizonyítja legvilágosabban, mily fontos dolog az, hogy a társadalom egészséges legyen, mert különben rősz szokások átalkodnak meg benne; mily nagy szükség van az oktatásra, mert az emberi lelket kizárólag ez úton lehet öntudatra ébreszteni, fölrázni, gondolkozásra szoktatni, hogy ítélni tudjon, merjen a jó és rősz fölött; ik ez utón lehet gondolkozását és nézeteit módosítani,

változtatni. Ez legbiztosabb! eszköze a megrögzött szokások változtatásának, a közvélemény képződés elősegítésének — minden haladásnak.

A társadalom a nemzet terme rétege, ez a nemzet földje, melyből minden ered, esakuem kizárólag minden táplálkozik.

Ebből nyer életet, ebből ered, szí erőt magába és újul föl a poézis a művészet, — összegyűjtjén a dalokat, a mondákat, népmeséket, itt szemlélvén, másolván, idealizálván az élő alakokat.

A társadalomban él csirája minden nagy eszmének, minden óriás reformnak, mit észrevesz, fölfog, minek hangot ad a lángész, — kifejti, rendszerbe önti a tudomány és közvagyonná teszi, s csak midőn az eszmét elfogadta a társasélet, csak akkor áll elő az állam, — a törvényhozás.

Önkéntelen az ember mindenre születik“. A nép szellemét tükrözd s a nép ajkáról vett e szavak kétségtelenül mutatják, hogy keletkezésük korában élt már azon napjainkban öntudattá vált sejtelem, mely az államtól most oly sürgetve követeli, hogy ne csak büntetni, de nevelni is tudjon, mert különben nem öntudatos gonoszokat büntet és hatalma gyakorlását csakis tehetetlenségével mentheti; élt már a sejtelem, mely öntudattá válva, most a halál büntetés eltörlését követeli.

Ha e példa csak egy intézményre s annak reformjára vonatkozik; ez azonban lefolyása kisebb-nagyobb mértékben minden társadalmi kérdés, — sőt az államrendszer fejlődésének is.

Emlékezzünk vissza Mária Terézia korára, midőn egész nemzetünk vetélkedve hagyta el nemzeti szokásait és nyelvét sem beszélte már. Bessenyei Györgyben s társaiban kezdett életet nyerni a nemzeti szellem csirája;

nem társadalmi úton fejlődött-e, felölelve minden új eszmét, a hatalom nyomása daczára Kazinczy Ferenc utána annyi nyomorral küzdő kitűnő író által, az irodalmi téren: nem társadalmi utón hatott-e tovább Széchenyi által az egyleti téren, — míg nem óriás erőre vergődve és fölrazva, melegítve az egész nemzetet, — utat törhetett végre magának a törvényhozásig és átaiakítá egész államrendszerünket, miután társadalmi utón kifejtette, megmentette nemztségünket.

Fenn sem állhat olyan államrendszer, mely nematái sadalomból fejlődött vagy annak meg nem felel.

Hányszor bukott el Franeziaországban a köztársasa; s nem áll-e most is élethalál között?

Nem talált-e Virginia telepítvényesei között legnagyobb ellenszenvre a lángeszű Locke „m i n t a a l k o t m á n y a melyet örök időkre készített, s melyről 24 évi küzdel után kénytelenek voltak lemondani maguk az engedni« nyesek is ?

Vagy másrésről van-e erő és hatalom, mely fontait sön oly alkotmányt, mely nem felel meg a társadalomnak.

Épúgy nem lehet azt fentartani, mint megakad; lyozni fejlődését, terjedését, megsemmisíteni hatását a társadalomban fölmerült eszméknek, megmenteni megőrizni, az államot ezen eszmék hatásától.

A különféle bölcsészeti irányok, a francia forrad lom által világnak bocsátott óriás eszmék, a természet tudományok csodás vívmányai, — az államok és az cg) ház minden ellenállása, nyomása daczára, előálltak, kifejlődtek, bejárták az egész nagy művelt világot, föléb reszték az emberiséget; újra szervezték a társadalmat, meg dönték a régi államszervezetet, s úly, — a megváltozott tá l sadalomnak megfelelő alkotmányt adtak az államoknak

és bebizonyíták, hogy a társadalom egy — saját törvényei szerint ellenállhatatlanul fejlődő, saját magát szervező és mindent átalakító tényező, melynek törvényeit mint a természet törvényeit elleshetjük és fölhasználhatjuk ugyan a magunk javára, és magunkra nézve ártalmatlanná hctjiiik, de megváltoztatnunk époly lehetetlen, mint megsemmisítenünk hatásaikat;

bebizonyították az ébredni kezdő világmélgódására, hogy a társadalom államsorompókat nem ismerő és az egész mberiség solidaritását egyedül képviselő hatalom, mely utat nyit az egész világon keresztül, hogy a népek felismerjék egymást, érdekeik azonosságát, kicseréljék eszméiket tudományos összejöveteleikben, felismerjék egynás előmenetelét, saját érdeküket a világkiállításokon.

Bámulatos fejlődésnek indult a társadalom a francia forradalom óta; jelenségei legfőbb kérdéseit kezdik képezni tudománynak, legfőbb gondját az államoknak.

Ilyen új jelenség napjainkban a socialdemocraták az egész világra kiható mozgalma.

Milyen a mi társadalmunk.

A társadalom az, mely csaknem mindent ád, csaknem mindent pótol, de mit nem pótolhat semmi, — sem állami, sem egyházi élet, nem semmi alkotmány.

Erőteljes magyar társadalom nélkül hiába van magyar kormány és magyar alkotmány,— nem tartja fenn az erkölcsiséget, nem biztosíthatja az előhaladást. nem menti meg a nemzetiséget; mert mindezek főforrása az egész nagy társadalom, erőteljes, egészséges társadalmi, nemzeti közszellem.

Magyarok maradtunk az idegen kormány, az abszolutismus alatt, mert előkészített bennünket e végzetes évek re a század elején megindult nagyszerű társadalmi mozgalom ; de ha társadalmunk elkorcsosul, ha kihál belőle a nemzeti szellem, ha gyöngé lesz nemzeti jellegének megőrzésére, s mint a viasz befogad, mint a majom utánoz minden idegen benyomást, minden idegen szokást; mint a szajkó, megtanul minden idegen nyelvet s a magát elhanyagolja, elfelejti, levetkőzi; ha megszűnik az erénynek, tudománynak, művészetnek, minden szépnek, jónak e hasznosnak ápolója, minden nemtelennek szigorú bírója lenni; ha elhanyagolja a családi, a társaséletet, mellőzi az erényt, elnézi a jellemtelenséget, elnézi, sőt védelmébe fogja a léhaságot, ledérséget, a fajtalanságot: akkor hiába van alkotmányos magyar kormány, nem fogja megőrizhetni

nemzetiségünket, lehet bármily korrupciónak és kormányunk a föld kerekességén, — nem menti meg társadalmunkat a sülyedéstől.

Vájjon megfelel-e a mi társadalmunk óriás föladatának. Él-e benne hatalmának öntudata. Van-e benne erő. Megvannak-e s egészségesek-e azon tényezők, melyek nélkül erőteljes, egészséges társadalom nem képzelhető?

Milyen a családi élet, mint mindennek alapja, forrása?

Hány törvénytelen házasság van?

48 előtt még eclesiát követték oly leányokkal, kik szerencsétlenül jártak. Nem pártolom ezt a rendszert, de ha fennállana. győzne-e most a pap eclesiát követtetni?

Köztudomású dolog, hogy számtalan, különösen magyar helységekből egyes vén asszonyok kizárólagos foglalkozása a pórul járt leányokon segíteni. Hány emberélet esik így áldozatul a nélkül, hogy tudomásra jöjné, s mindemellett., míg Londonban a törvénytelen szülöttek száma 1858-ban csak négy százalékra ment, Pesten már 1852-ben 21 százalékra emelkedett.*) Nem sokkal jobb vidéken sem az erkölcsi élet.

S mi vár a gyermekre, ha ily viszonyok közt mégis csak megszülethetnek:

Mi várhat a jelzett családi életben?

Tanulhat-e morált, képződhetik-e ki szive, lelke?

Tapasztaljuk az eredményt az erkölcsi téren. Tudjuk, hogy a pietásból alig szállott valami az ifjúságra, s találunk-e kedélyt, bizodalmat, emberszeretetet?

Még a hazaszeretet sem oly lángoló mint volt, s mi ezzel jár igen sok esetben, nem oly reménynyel párosult.

*) L. Tormay : medic. Topographie der. Freistadt Pest 1854.

És milyen társaséletünk ?

Épen olyan, milyen lehet ily családi élet mellett, ily családi élet után.

Uralomra kapott, fölül kerekedett aggasztó mértékben az önzés, anyagiság, érzékiség, jellemtelenség, külsőség.

Hány családot tett tönkre a luxus kivált a középosztályból, hányan állanak e miatt jelenleg a bukás szélén. És hagyunk e alább vele. pedig minden vagyunkat föl emészti, alig hagyva föl valamit üdvösebb dologra. Elterjedt már a köznép között is, s végzetlen káros hatását az erkölcsiség sülyedésére nem csak itt, de a középosztályban is megdöbbentőleg gyakorolja.

S van-e e fényűzésben valami üdvös vagy észszerű?

Hiszen fényűzésünk a reális belső érték mellőzésével csaknem kizárólag külső fitogtatás: czifra ruha, czifra bútor, kitől inkább telik fogat — és fényes háztartás; s még ha ruháinknál a solid jó szövetet, bútorainkban a solid és valódi ízléssel kiállított munkát keresnek, — legalább az iparnak adnánk jó irányt általa; de nem ezt keressük, hanem mindenben azt, a mi mutat, csillog, bár az Ízlés belső érték rovására. S e hitvány külsőségekért fölládozzuk nyugalomunkat, minden kényelmünket, még koplalunk is néha miattuk, míg a művészetet és tudományt ítoztatásból sem igen pártoljuk.

Hány főúr házában vannak valódi értékes festmények, szobrok vagy könyvtárak ?

Találunk-e képet gazdag magyar házainknál a műlapok és fényképeken kívül, találunk-e tudományos vagy szépirodalmi műveket, kivéve egy néhány regényt?

Mindezek hiánya, hogy ezeket még fitogtatásból sem pártoljuk, sötét színben tüntetik föl társaséletünk szelle-

mét, kétségtelenül bizonyítva, hogy a komoly szellemi iránt nincs fogékonyságunk, hiányzik belőlünk a valódi szép iránti érzék.

Pedig erre véghetetlen nagy szükség van, ezt a hiúság nem pótolhatja, még a külsőségeknél sem, a melyek bennünket annyira hatalmukba kerítették.

A valódi csínnak, rendnek, elegantiának nem a hiú külsőség, de a belső aestheticus érzék legfőbb kútforrása, mely megmenti a divatot a sallangtól, cziczomától és nemes egyszerűségben tartja, míg a hiúság cziczomáz a nyilvánosság előtt, rendetlenségben hogy a családi életben, a hol nincs ösztöne.

Gyakran tapasztaltam, hogy házaiknál családjuk körében rendetlenek, gyakran nem is tiszták a bálban czifra nők és ez természetes, mert a rendet, tisztaságot a jó érzék, a valódi Ízlés úgy szólván saját magából folyó kényszerűségből tartja fenn, mi rendesen nem sajátjuk a czifrázkodóknak.

Háztartásunk és öltözetünkől bizton lehet következtetnünk társaséletünkre. Itt is ép úgy csak a czimre, öltözetre, a külső modorra vagyunk tekintettel.

Ha valaki divatosan van öltözve s ezenfelül salonember, tud beszélni a divatról, lóról, vadászatról, pikáns kalandokról, nyakkendőről, topánkáról, — gyakran elengedünk szívet, lelket, kedélyt; lehet blazírt, lump, csábító, léha üres fejű, feledjük ez apró fogatkozásait és örömmel karoljuk föl családunk körébe; de egy másik, kinek öltözete nem felel meg a legutolsó divatnak, modora a sálon minden kívánalmainak, rendelkezék bár a szív és lélek minden nemes tulajdonaival, bizonyos lehet benne, hogy mel. lóztatni fog. Illedelemtudását, szerény kíméletességét mosolyogjuk. sőt szégyenljük vendégeink előtt, míg ellenke-

zöleg egész diadallal mutatunk be oly ismerősünket, ki lábát nyakába rakja, s irántunk, családunk iránt nem -viseletet semmi kíméllettel, csak jó hangzású neve, pénze, összekötetése legyen; mert ez nálunk társadalmi bon-ton, mit — azt hiszem — nagyobb részint nem szeretünk, de mégis követünk. Ki merne szembe szállani a divattal, társadalmi szabályokkal, bármily ferdék, sötét károsak azok?

Vagy nyújthatnak-e valódi élvezetet nagyobb társas összejöveteleink, melyek a fényűzés határtalansága és saját gyengeségünk miatt igen gyakran súlyos áldozatunkba kerülnek, s miután emiatt nincs kedély, mely összeolvasszon, még kirívóbbá, bosszantóbbá, sokszor nevetségessé válik ily összejövetelek alkalmával a társadalmunkban máig is, kivált közel állók által egymás iránt féltékenyen őrzött castkülönbség, mely cotteriákra osztja a báltermek közönségét, különösen fürdőhelyeink vendégeit nem az atyaiáság, nagyobb ismeretség, műveltség vagy rokonszenv alapján, hanem oly alapon, melyet mindnyájan ismerünk, de mit körülírni alig lehet, s mely irigységet, gyűlölséget ébreszt és elidegenít.

Azonban nemcsak észszerütlen fényűzést, kapaszkodni vágyást, de mi a külsőségek túlsúlyra vergődésének és a belső érték elhanyagolásának természetes következménye, — vétkes könnyelműséget találunk az erkölcsi téren is.

Nem szólok a nőkről, nem a férfiakról különösen: - együtt teremték elő az egymás iránt való bizalmatlanságot, azon helyzetet, hogy csinos nőnek nem tanácsos egyedül utazni a tolakodás miatt. Együtt teremtettek a nemzetnek oly hitelt a külföld előtt, hogy Helvétia nem ad útlevelet a Magyarországra utazni kívánó nevelőnőknek mindaddig, míg szerződéseiket fel nem mutatják, nehogy emberkereskedők kezére jussanak.

Lehet-e ennél lealázóbb, lesújtóbb kritika egy nemzetre nézve?

Mindezekhez járul még azon körülmény, hogy a divatnak, társasélet szellemének iránya magával sodorja ni lazon tényezőit a társadalomnak, melyek kisebb-ibb mértékben a nagy közönségtől függenek.

Alkalmazkodik a szabó s más iparos, készítve várnia. — mutató, de silány munkát.

Alkalmazkodnak a műárosok, fogadósok, a színészet, és lábra kap a festmények a fényképek erkölcsrontói esteien gyűjteménye, örülve nagy kelendőségnek, míg lódi becsesei bíró festményeket nem vásárolja meg senki és ifjú festészetük, kik szép számmal, többnyire a műveit külföld által elismert sikerrel képezték ki magukat, utóbbi időben, kénytelenek külföldre vonulni, hogy méltó jutalmát élvezzék munkálkodásuknak, vagy legalább hogy élhessenek.

Tán nincs pénzünk a művészet fölkarolására? Nem ezt mutatja a fényűzés terjedése.

Így kap lábra a legtöbb nép és vidéki színházban a kánkán, „Szép Heléna,“ nyilvános mulató-helyeken a frivol fajtalanság, hova édelegni jár az ifjúság — az apák szomorúságára?... Lehet szomorkodni, de maguk is járnak. Mily nagy contingensét lehet látni honatyáinknak a „Neue Welt“-ben.

S ki szólna az ellen, hogy curiosumból elmenjenek egyszer-kétszer, de hogy benne élvezetet találnak napról-napra, az mindenesetre szomorú jelenség.

Ép ily irányt látunk az irodalom terén is, melyet megszállva tartanak a politikai napilapok, s míg a kalendáriumok, s a köznép számára a csizió, álmoskönyvek és a ponyvairodalom minden termékei mint a gomba nőnek

fel mellettük, csökkentve utóbbi időben még a regény kelendőségét is: pangásnak indult a szépirodalom, mely forradalom előtt oly erőteljes művészi irányban fejlődött alig jelenik meg tudományos munka, s ha megjelenik sem veszi senki. Arany János „Figyelő“-jét s „Koszorú“-ját, e kitűnő szépirodalmi kritikai lapokat, és Csengery „Budapesti Szemlé“-jét, ez egyetlen, a külföldi műveltség színvonalán álló, a nemzetnek becsületére vált tudományos folyóiratot megbuktatta a közöny, a részvétlenség, megfosztván a nemzetet, a társadalmat még attól is, hogy ez irányt jelölő vállalatok után haladva, jelen sülyelt állapotából minél előbb kiemelkedhessen; mire pedig égető szükség volna az irodalom terén is, mert személyeskedő, gyanúsító modorával és hatásvadászataival az sem áll felül társaséletünk színvonalán, és ha modorát, irányát nem változtatja mielőbb, any nyira elveszti tekintélyét és hitelét a közönséggel szemben, hogy hatástalanná válik. Méltó elismerését vívta ki az olvasó közönségnek, — a nemzet minden jobb érzésű polgárának az előkelőbb napilapok egyetpmleges föllépése a lémet zugirodalom ellen, az „Ellenőr“ erélyes kezdeményezése folytán; de lerontja e jó hatást a gyakoii személyeskedés és a pártkérdések csaknem kizárólagos, mindig szenvedélyes fölkarolása, gyakran a közérdek mellőzésével vagy épen annak rovására.

De vizsgáljuk tovább társadalmunkat. Volt-e valaha jellemtelenség, a legalábbvaló társadalmi bűnök: csalás, lopás és sikkasztás úgy elterjedve a társadalom minden rétegében és oly óriás mértékben, mint jelenleg, midőn azok egyenlően divatosak a nép, középosztály s a mágna-sok körében; föllelhetők a hivatalnokok közt csendbiztos-tól kezdve csaknem a legnagyobb rangig, s kétségbe ejtőleg megrendíték a hitelt, vagyonbiztosságot, gyakran sze-

mélybátorságot az egész országban, s valódi ostromállapot alá vetvén az alföld nagy részét.

Ne higyjük, hogy képes legyen megjavítani ez állapotot a megyei, községi és törvényszéki szervezés, ha a társadalom egészséges elemei nem nyújtanak támogatást minden erejükkel.

Mily egyének vannak benne a gróf Ráday Gedeon által kiderített borzasztó büntettek collossalis halmazában, mily büntettek fordulnak elő országszerte, s mily nevekkal összeköttetésben.

Bizonynyal aggasztó ez állapot, főként ha fölgyöndöljük, hogy a társadalom tagjai kisebb-nagyobb mértékben solidaritásban állanak egymással, a mennyiben nem vonhatják el, nem izolálhatják magukat teljesen az egész társadalom hatása alul, s épen ezért egyesek vagy épen többek, sokak lelkületéből, szelleméből kisebb-nagyobb mértékben meglehetősen biztos következtetést lehet vonni különösen a társadalom azon rétegére nézve, melyhez az illetők tartoznak.

Pedig nincs oly rétege társadalmunknak, melyből egyesek, sőt többek, esetenként ép olyanok, kiket a becsületesség példányképeiül tekintett a közvélemény, meg ne volnának róva a legaljasabb tettekkel.

Vonjuk le a következtetést.

Ha nem volna is több elsülyedt egyén, bajnak kell lenni a társadalomban, midőn annak legintelligensebb tagjai között is oly romlottak vannak. Ha nem volna egyéb baj, meg van bizonynyal az indolentia, mely ha nem ápolja is a gyomot, de megtűri, ki sem irtja.

Társadalmunk talán sohsem volt elnézőbb a gazság iránt, mint jelenleg, midőn a jelentelenséget a nagy hang, simaság gyakran elfeledteti vele; pedig ez irány sokkal

inkább megszüli végzetszerű következményeit, mint a divat elfajulása vagy a fajtalanság.

Ez utóbbi tekintetben annyira jutottunk már, hogy a morál gyakran köpenyül is fölösleges, — nyilvánosan üzetik a fajtalanság, sokan még meg is tapsolják.

A becsület terén nem süllyedtünk még ennyire. Nincs oly cinikus gazember, ki kérkednék gazságával, sőt ne bújnék műidig a becsületesség álarcza alá.

Talán megmenti társadalmunkat az öntudat ébredése a végsüledéstől; mert van benne erő csak hogy pihen, van becsületesség, csak hogy félrevonul.

Egyleti életünk sem mutat sokkal örvedetesebb képet, kivált a vidéken, hol néhány, nagyrészt elhanyagolt gazdasági egyleten kívül alig van más egylet, mint a kaszinó; melyek legtöbb helyen valódi füstbarlangok, kártyaházak. Hiába keresünk bennük esmecserét, sőt ezeknek némi pótlásául utóbbi időkben még az újságolvasás se nagyon kedvelt dolog, fölolvasásokra pedig gondolni sem lehet.

Annál kevésbé várhatjuk, hogy ily helyen valami üdvös, gyakorlati indítvány merülne föl, akár a város szépítése, akár a járhatlan utak javítása, akár a közegészség vagy nevelés szempontjából.

Ilyesmiről csak akkor van szó néha-néha, ha a kor mányi kisebbítik a mulasztásokért, mintha saját érdeke nem a közönségre nézne első sorban.

Társaséletről a vidéken alig beszélhetünk.

Csoda-e ily körülmények között, ha a vidéken közvélemény, kivált a legszükségesebb helyi érdekekre nézve egyáltalában nem létezik, ha a közvéleményt csaknem kizárólag a fővárosi sajtó, és a vidék visszavonulása miatt

nem kielégítőleg képviseli. Csoda-e így, ha a vidéki érdekek mellőztetnek, ha a vidék el van hanyagolva, s ép ezért minden ember fővárosba vonul, a ki csak teheti. Csoda-e így, ha — amitől legjobban félünk az államéletben, — saját magunk teremtyük meg a centralisatiót és az ebből folyó zsarnokságot, s épen a társadalomban, hol ez még sokkal károsabb?

Hogy felelhetne meg társadalmunk az elmondott körülmények mellett a reá váró óriás föladatnak, midőn hiányzik belőle a jobb elemek solidaritása, mely hivatva volna az aljasság megrovása és elrettentésére, és az érdem tolarolására és ösztönzésére. Azt is láttuk, mi eredménye van e fogyatkozásunknak az erkölcsi téren, a becsület terén, és ez természetes.

A becsületesség legfüggetlenebb ugyan mások elismerésétől, de lassankint mégis enyészni kezd, végre megsemmisül ez is, ha megszűnt járó pénz lenni, hitelre nem talál, sőt a közhitei hanyatlása folytán naponkint bizalmatlansággal s megaláztatással találkozik.

Kiváló lélek kell ahhoz, hogy az ilyen állapotot türelemmel elviselje, — idő folytán megrendül vagy desperál az ilyen is.

Hogy állhatna elő a társadalom minden érdekét fölkaroló, erőteljes közvélemény, midőn az ország legnagyobb részében valódi pangásnak indult a társasélet, mit időnkint csak a választások, pártkérdések ráznak föl?

Végre mindezek mellett és részben az elmondottak folytán van egy nagy fogyatkozásunk: nincs társadalmunkban összeolvasztó erő, mit elegendőleg bizonyít egy szomorú és valóban megható körülmény.

Minek fejtegessem hosszan e tényt. — Köztudomású dolog, hogy a Jászkunság, az ország kellő közepe, e tiszta magyar faj, melyet a nemzettől, az országtól sem vallás, sem nemzetiségei nem választ, sőt ossz minden nagy közös óhajtás, összefűz a közös história adalmi tekintetben oly isoláltan áll a vármegyéktől, nek egyedüli oka kizárólag egyes kisebb társadalmi különzokások, melyeket a társasélet volna képes elsimítani, kiegyenlíteni, s ennek nem is volna nagy föladat, s társainunk még e föladatot sem volt képes megoldani ekkor megoldásán most sem iparkodik; akadályt vet még az államnak is, a mennyire lehet, nehogy közigazgatási vagy törvénykezési tekintetben a Jászkunság s a várnai egy egyes helységek, czélszerűség szempontjából együvé foglaltassanak.

Politikailag nem fog soha különválni a Jászkunság, de szomorú, hogy társadalmi tekintetben annyira isolált van, hogy ezen állapot érzete a Jászkun hármaskerület egyik országgyűlési képviselőjét, a törvényszékek rendezéséről szóló vita alkalmával, az 1871. évi május hó 13-d napján tartott országos ülésen, a következő nyilatkozat: ragadta :

„Figyelmeztetem a kormányt, hogy a jászkunok irányában ne folytasson oly elkésztési politikát, mely n. lehet, mikép ezen nemzettörzsnél resensust szül, hogy nek a már kialudni látszó nemzetiségi érzete újból föltámad s Magyarország többségének hibás politikája miatt az szagban s ennek belső környékén egy új, eddig nem ismer nemzetiség születik meg,“*) stb.

*) Lásd a „Pesti Napló“ 1874. évi május 14-ki 112-ik számú reggeli kiadását.

Talál-e ez viszhangra vagy hitelre a Jászkunságban? Bizonyynyal nem talál sem az intelligentia, sem a köznép között, de leverő és nagyjelentőségű tény már magában az is, hogy ily szavak eszébe juthattak, s nyilvánosan, az ország szílié előtt, kigúnyolás vagy komoly visszatorlás nélkül elmondathattak az ország egy jászkunsági képviselője által.

Hogy remélhetnők a fentebbi körülmények fölgondolása után, hogy magunkhoz vonhassuk hazánk idegen ajkú lakosait, mely föladat pedig nagyrészt szintén a társadalomra, részben kiválóan a társaséletre vár.

De nekünk nincs eléggé művelt magyar társadalmunk, hogy e végett azok is fölkeresnének, a kik gyűlölnék bennünket, és megtanulnák nyelvünket, szokásainkat elsajátítanák; fölkarolná minden erejével a tudományt; mint édes gyermekét ölelné keblére a művészetet, festészetet, zeneszetet, költészetet, hogy át meg átérezze ez szíve minden dobbannását, lelke minden vágyódását, — hangot adjon keservének, hangot adjon örömének, lelkesítsen, ébreszsze a nemzet jó szellemét, hogy megörökítse, idealizálja a valódi magyar tyrust minden sajátságával, múltból és jelenből elfeledheti éni.

Hisz nyelvünket is elhanyagoljuk, német műszavakat használ az iparos, kereskedő; idegen nyelven társalognak mágnásaink, s társadalmunk többi osztályai, mint a majom, utánozza őket. Fölkaroljuk és majmoljuk az idegen szokásokat és a magunkét elhanyagoljuk, levetkezzük, mintha műveit emberhez nem is illenének. Csak a világtól elmaradt kiilönczöket, komikus alakokat vagy szögletes embereket szoktuk úgy emlegetni, hogy „igazi magyar ember“ vagy „igazi magyar asszony,“ mintha a kor színvonalán álló valódi salonműveltség minden kívánalmainak megfe-

lelő modor, mely az erdélyi finom társaséletben otthonos, nem is lehetne igazán magyaros.

Ugyan hogy volnánk így képesek reá, hogy ma gunk koz vonjuk az idegen elemeket, vagy megmagyarosítsuk, ha köztünk élnek is?

A mely nemzet hódítani akar, a szigorú erkölcs ápolása mellett fejtse ki és őrizze meg nemzeti sajátosságait, így meghódít minden kevésbé művelt elemet, különben nem sőt meghódíttatik és beolvasztatik műveltebb nemzetek társadalmá által, mire észreveszi magát, bírjon bár nemzeti alkotmánynyal és nemzeti kormánynyal.

Vegyük észre magunkat, inig nem késő; nemcsak az iparos használ idegen műszavakat, de az idegen, különösen német szokások és kifejezések beszivárogtak már társadalmunk legmélyebb rétegébe, a családi életbe is.

Mely úri, nevelt gyermek hívja szülőit édes apám vagy anyámnak? papa, mama, marná, ez a rendes vagy gyakori kifejezés. Hogy el van terjedve a „pubi“ és „rnádi.“ Úgy megszerettük, megszoktuk az idegen kifejezéseket, érzékünk úgy elromlott már, hogy az eredeti, erőteljes magyar szólásmódot parasztosnak tartjuk. Előkelő úri embertől hallottam megróni épen Arany Jánost azért, hogy egy kritikai cikkében, a régi görög és a mai fűzfapoéták összehasonlítása alkalmával, hasonlatul a szappanbuborék mellett a pöfeteget bozta föl. S mennyit hibáznak a magyar nyelv vagy kifejezés ellen egyes szenvelgő ujdonságírók, kik a bálányát lady patroncsse-nek, a bokros lovat dühös lónak stb. Írják, s milyen általában a törvénykezési és nagyrészt a hírlapirodalmi Stylus!

A fentebbieket folytonosan látva és tapasztalva naponként, csoda-e, ha fájdalom fogja el mindazok szívét,

kiknek mindennapi gondolatja, legfőbb óhaja a haza és a n a k felvirágzása ?

Csoda-e, ha némelyeket, a fájdalom mellett, megszáll megszibbaszt a reménytelenség is?

Vagy lehet-e reménylenünk, látva az indolentiát, a mzavart társadalmunk minden rétegében, a süllyedést az erkölcsi téren?

Csodálatos szeszélye a sorsnak, hogy egy társadalom, lelynek érverését Bessenyei és Kazinczy megindítá, melyet fölrázott Széchenyi a tétlenség nyugalmaából, s rövid idő alatt oly óriás léptekkel vitt előre a haladás világútján. az anyagi, az erkölcsi téren, hogy Kossuth gyűjtőszavára, mint egy ember, — s végzetszerű óriás küzdelemre volt képes állani, és erkölcsi roppant erejével, bár elbukott, de a mívelt világ elismerését, sőt bámulatát vívta ki magának: hogy a küzdelmet követő, halált lehelő korszakban, dón a hatalom még érzését is igyekvők kiirtani a liaza-szeretetnek; midőn nem volt magyar kormány, a mely tályedt reménytelen tétlenségbe, de sőt minden erejét megfeszítette az irodalom, művészet ápolása, fejlesztése körül, s bár ki volt pusztítva, — ezereket költött nagy költői özvegyei és árvái számára; bár tiltva volt még az összejövétel is, volt társasélete, s minden összejövételnek és minden családnak a nemzet volt legédesebb és legelső gondja; melyet meg is mentett a végenyészettől oly erkölcsi erővel a jövendőnek, hogy 1861-ben joga és méltósága érzetében, elnyomván keserűségét, a múlt szenvedéseire fátyolt vetett és a jog alapjára állt.

Csodálatos, hogy e társadalom, mely lángoló haza szeretettel csak most ünnepelte országzerte Kazinczy és Széchenyi emlékét, most építette föl az akadémiát, nap-

jainkban, midőn magyar állam s magyar kormány támogatja, oly erkölcsi sülyedést, ziláltságot mutat, s kevés jelét adja még a hazaszeretnek is.

Miben keressük sülyedésünk okát?

Keserű gúnyja ez hagyományos nemzeti jellemünknek, mely rendkívüli erőt ad nagy veszély idején, míg békeben indolensekké és pártoskodókká tesz.

E két vonás legfőbb oka és forrása most is társadalmnk sülyedésének.

Az indolentia, mely velünk született eredendő bűnünk, s amely napjainkban szemlátomást növekedett s készséggel hiszi el, hogy jelen közjogi helyzetünk nem boldogulhatunk s nagyobb tétlenségbe sülyed, mint a Bach-rendszer alatt, mert túlmenve a fentebbi szavak értelmezésében, a magán társasélet teréről is visszavonul, szabad folyást engedvén ott az erkölcstelenségnek, és azzal nyugtatván lelkiismeretét, hogy minden rősz a kormánytól származik, s csak az képes, vagy közjogi helyzetünk még az is képtelen megakadályozni a corruptiót s lemtét adni a szellemi és anyagi érdekek fejlődésének, feledvén, hogy alkotmányos életben mindenkinek meg van hatásköre, a mit be kell töltenie, s épen ezért kizárólag a kormányt és államrendszert kárhoztatni, épen a társadalom hanyatlásáért vagy dicsőíteni virágzásáért, nagy tévedés, igazságtalanság, hiú vigasztalás, vétkes önámítás.

Második oka sülyedésünknek a p á r t o s k o d á s, mely veszteget, földet ígér, ámít és gyanúsít választ alkalmával, a mely előtt gyakran semmi sem szent, sem az érdem, sem becsület, sem a közügy, csak a pártérdeket veszi számba, de ezt is alárendeli mostanában saját érdekének, így mételeyczvén el a közerkölcsiséget, hintvén el a vizzályt, gyűlölséget, terjesztvén a corruptiót, elidegenít-

vén minden jobb érzésű embert a közügyektől, a népet az intelligentiától; két ellenséges táborra osztván a nemzetet, ide vonva minden intelligens erőt az egész országból, az irodalom teréről, az állam létalapját rengető szenvedélyes pártharczokkal concentrálván a közfigyelmet, hogy e mellett teljesen megfeledkezzünk mindent adó társadalmunk siralmas állapotáról.

Mindezekhez járul az anyagi téren tapasztalható meglepő lendület, a mely egyeseket szokatlanul rövid idő alatt gazdaggá tett, csaknem mindenkiben fölébreszté a meggazdagodás vágyát, és igen sokakat, gyakran intelligentiánk legkitűnőbbjei közül, csaknem minden morális tekintetet felejtő, — szédelgésig lázas szenvedélylyel terelt az anyagi jólét megszerzésének ösvényére.

A politika mellett ez az egyetlen tér, mely iránt nem vagyunk indolensek, s nem a solid vállalkozási szellem, de a szédelgő kapzsiság az, mely politizáló hajlamunkat is kezdi felülmúlni, kiváltkép a fővárosban s itt, — és innen elterjedve, a korteskedésnél is nagyobb tényezőjévé kezd válni erkölcsi sülyedésünknek országszerte.

Mindezekhez járul végre társadalmunk szervezetlen volta.

Átmentek-é társadalmunkba a democratia elvei?

Az 1848-diki törvények, a kiváltságok eltörlésével, a társadalom régi szervezetének alapját megdöntvén, társadalmunknak újra kell szervezkednie.

Nálunk ez óriás munka még nincs végrehajtva, sőt a lehető legnagyobb tájékozatlanság és zűrzavar uralkodik.

Váltsa föl a czékrendszert a szabad iparrendszer, korlátlan küzdelem áll elő, versengés és gyűlölködés a gazdagabb és szegényebb iparos, a gyári és kézi ipar között, melyben az illetékesek és szakértők mellett a kontárok is mesterekké akarnak lenni.

Ez a dolog lefolyása a társasélet terén is, csak hogy nagyobb és általánosabb a küzdelem, mert itt minden ember versenyre száll. Részt vesz a küzdelemben a született arisztocrata, inkább szenvedőlegesen, megvetvén az általa jogosultnak el nem ismert versenyt.

Tevőleges részt vesz az ész, pénz, nálunk tényezőként kezd újabban föllépni a rang, hivatal, és előjogáról a papság s katonaság sem akar lemondani.

A hivatottak közé azokénál nagyobb praetensióval és arrogantiával vegyülnek a kontárok: a fertálmágnások, fűzfapoéták, scriblerek csiripelő hada, üres zsebű kereskedők, az írnokok nagy serege, épugy, mint a Bach-időben, midőn a Nagykunság minden írnokát főnökük mintájára kapitánynak hívták. 24 kapitány volt egy városban.

Ezek a régi céhrendszer mintájára mind arisocraták lefelé, a mennyiben fumigáló, lenéző, feszes modorukkal isolálni óhajtják magukat, s azon igazságnál fogva, hogy sokkal nagyobb a vágy a nem levő iránt, mint a meglevő fölötti öröm, sokkal inkább szomjúhozna minden kitüntetést, minden titulust azoknál, kiknek önkény dja a világ,

fölfelé azonban ép annyira, vagy még túlzóbb democraták.

Meg van e jelenség társadalmunk minden osztályában.

Hazafiúi bánattal és sértett büszkeséggel panaszkodik egy előkelő mesterember a „polgári kör“-ben, hogy nem lesz belőlünk semmi, mert az urak lenézik a polgárembert, „Éppen most jövök, uram, a mulató kertből, — folytatá, — hol társaimmal kugliztam; egyszer odajön néhány őr s elutasított, hogy menjünk, mert ők akarnak játszani. Mit szól ehhez az úr?“

— Természetes, jobb szerettek játszani, mint nézni, s tudták, hogy önöknek csak egy szó kell, mindjárt odébb állnak.

— Csak nem gorombáskodhattunk ?

— Nem kellett volna gorombáskodni, ott lehetett volna maradni a nélkül is.

Igazat adott nekem a mesterember; de én nem adhatam igazat neki, midőn a „polgári kör“-re vivén át a beszélgetést, kijelentém, hogy a földművelőket is be kellene vonni az egyletbe, — azt felelte reá egész sértett büszkeséggel, hogy ő bizony nem jár együvé a parasztsággal.

Panaszkodik az urakra, hogy öt lenézik, s mennyivel jobban lenézi ő a földműves embert. Az urak legalább eljárnak vele egy helyre mulatni, ő a földművessel járni sem akar ugyanazon egyletbe.

Igaz, természetesek és elkerülhetlencik ily ferdeségek átmeneti korszakokban, de természetellenes az, és kórjel társadalmunkban, hogy ily soká tart az átmenet, s hogy naponkint nagyobb a zűrzavar, naponkint nagyobb tért foglal el az aristocratikus szellem, ahelyett, hogy enyészni kezdene.

A szerint veszszük elő az aristocratia vagy democratia elveit, a mint érdekünk kívánja; csodálkozhatunk-e így a fölött, ha legtöbb esetben lefelé ép azok legnagyobb mstoeratak, kik fölfelé túlzott democraták, vagy szóval a nyilvánosság előtt túlzott democraták azok, kik valóban a legmegrögzöttebb aristocraták? Az ilyen emberek leghiúbbak, legönzöbkek, legtöbbre képesek saját emelkedésük, befolyásuk érdekében.

Hazánkban, hol sok ember minden túlzott democratia frasis daczára annyira a nevetségig aristocrata, hogy előtte gyakran nagyobb tekintélye van az oly léha embernek ki elpazarolta apja hagyatékát, mint az olyan derék, munkás férfiúnak, ki saját maga sokat szerzett ugyan, de apja még szegény volt, — a democratia túlzott ferdeségei legtöbb esetben népszerűségahajhászó kortesfogások. Azzal akarna ily emberek a népnek tetszeni, hogy öltözetüket utánozza, szokásaikat, beszédjük módját követik, és hirdetik közöttük, hogy az tökéletes.

Vásárban voltam a múlt évben egy vidéki öreg úrral. A béreseinek vett 2 — 3 pár csizmát botjára fűzve, vállára vette és úgy vitte hazafele.

— Miért viszi, bátyám maga a csizmákat? — kérdém.

— Azért öcsém, mert democratia vagyok.

Nem értünk ki a vásárból, midőn kitűnt, hogy aristocrata. A járókelők közül ugyanis azt a megjegyzést tette reá valaki társának, hogy „derék csizmadia.“

Sértette az öreg urat e megjegyzés, szép lassan levette a csizmákat válláról s egy gyermeknek adta oda. Demócrata létére sem tűrhette, hogy csizmadiának nézzék.

De az ily affectationak, kortesfogásnak is meg van a rász következménye, nemcsak azért, mert az embert rajta érik. előbb-utóbb kitanulják, nemcsak azért, hogy a népre nem emelő, művelő, sőt elterjedtségénél fogva ész-revehetőig rontó hatást gyakorol; de főkép azért, mert sokféle és gyakori nyilvánulásai által a fogalmakat utol-jára valóban megzavarja, pedig a democratia, a szabad-ság, egyenlőség, testvériség eszméivel különben is igen nehéz tisztába jönni, mert keletkezésük óta még a tudo-mány által is számtalanszor félremagyaráztattak.

Félremagyaráztatnak, rosszul alkalmaztatnak minden kortesfogás, affectatio nélkül, a legőszintébb szándék mel-lett, gyakran intelligens emberek által nálunk is.

1865-ben egy báró és polgár léptek föl egymás ellen követjelöltekül. A polgári jelölt pártjának vezére, jóaka-rattal teljes komoly meggyőződéssel jelentette ki, hogy bár a báró tudományosabb, eszesebb és érdemesebb, sza-badelviiségből mégis a másik jelöltet pártolja, hogy ezáltal az 1848-ban kimondott egyenlőség elvét a polgári osztályra nézve keresztülvinni segítse.

Ez ugyan szép okoskodás:

Miután az egyenlőség kimondatott s el van törölve a mágnási és polgári osztály között fennállott válaszfal, ennél fogva, ha egy polgár és egy mágnás áll szemben egy-mással, mindenesetre a polgárt kell megválasztani, ha kevésbé alkalmas is.

Ez nem egyenlőség, nem szabadelvűség, hanem reac-tió a társadalmi téren, mely époly igazságtalanul emeli egyik osztályt a másik fölibe. mint az egyenlőség kimon-

dását megelőzőtt kiváltság emelte egyik rendet a másiknak. Ép oly reactio, a democratia és egyenlőség elvének époly ferdesége, mint azon kívánság, hogy a régi családok felejtsek el históriájukat, vetkezzék le, irtsák ki magukból az összetartozás érzetét.

Ártalmára van tán a nemzetnek ezredéves históriája, nem lelkesül-e fölötte, nem okul-e belőle ?

S ha nem tiltjuk, hogy anyagi vagy szellemi érdekeink előmozdítása céljából fenálljon az akadémia, a Kisfaludy-társaság, a közkereseti társulatok s nem félünk az ész- vagy pénzaristocriatiától, miért tiltakozunk az ellen hogy az emberek a vérrokonság légtérmeztesb alapján összetartsanak, több ily család nemzetséget alapítson, hogy tagjai összetartok legyenek, egymást gyámolítsák, s hogy nevüket, ha annak elismerést vívtak ki, époly féltékenyen őrizzék minden szennytől, mint valamely jó hitelű keres kedőház minden egyes tagja őrzi a magát.

Tán a születési aristocriatiától félünk?

A családok története, egyes nemzetségek fenállása és jó hire-neve nem kelti életre többé a születési aristocriatiát, mert elmetszette gyökerét a kiváltság eltörlése melyből mérgét szívta.

Ha fölkarolják a nemzetségek a democratia józan elveit, ha átérzik tagjai, hogy közös becsületüket, hitelüket egyedül és kizárólag munkájukkal és valódi érdemeikkel tarthatják fenn és gyarapíthatják, s hogy e végre szabad mozgásra van szükség, s ezt belátva, ép úgy óvakodnak a tagjaik fölött való zsarnokságtól, mint azon téves iránytól, mely az apák érdemeit nem ösztönző például, de kész tőkéül szokta tekinteni, melynek birtokában arrogálni lehet, személyes érdek nélkül, sőt tétlen vagy épen aljas élet mellett mások becsülését és elösmérését:

akkor fennállásuk valódi és erőteljes demokratikus társadalmi közszellem mellett,— mely csak meg sem boszankodik a fölött, ha valaki napjainkban nemesi diploma vagy aranykulcs után sóvárog és fáradozik avagy büszkélkedik annak birtokában, mert azt nevetséges gyengeségnek tartja.. nem fog ártalmára válni a democratia elveinek, sőt üdvös hatású lesz a nemzetre; míg ilyen közszellem nélkül éppen úgy félhetünk a hivatalnokok, tudósok, pénzemberek, katonák és a papság tömörülésétől, mert megalapíthatják a rang, és pénzaristocrátiát, megalapíthatják a katonauralmat, a hierarchiát;

de meg sem lehet a nemzetségek alakulását gátolni míg fenáll a családi élet, mert ennek természetes kifolyásai; a családot pedig minden józan ember a társadalom alapjául tekinti, s csak az oly túlzó támadhatja meg, ki az egyenlőség alatt az abszolút egyenlőséget érti, s épen azért ellensége a családnak, tulajdonnak, végre minden oly szálaul egyesületnek, mely mellett az emberek természetből fogva különböző képességei, tehetségei, különböző irányán szabadon fejlődhetnek és juthatnak érvényre, mert ez által saját elvét látja megtámadva.

Époly téves dolog pedig egyenlőség alatt abszolút egyenlőséget érteni, mint a milyen volna azon meggyőződés, hogy a természetet emberi törvényekkel lehet igazg tni; mert az emberek a természettől fogva különbözők, különbséget emberi törvény nem szüntetheti meg, de ne gyekezzék megszüntetni, mert ezzel a természetten, — bár éretlenül erőszakoskodnék. Ez az irigység, szűkkeblűség, féltékenység politikája volna egyaránt. Politikája volna a hátramenésnek, mert az embereket egyes óriás tehetségek kivételével megzsibbasztaná, de csak bizonyos ideig, mert a természet a maga jogát kivívná erőszakkal is;

pedig az egyenlőség eszméje nem a hátramaradást, de a haladást czélozza, s épen ezért minden embert följosít reá, hogy tehetségeit bármely téren kifejthesse minek pedig soha sem lesz eredménye az absolut egyenlőség.

Nem szükség egy csathoz czéhhez tartozni, szabad dolgozni bárkinek.

Az absolut egyenlőség oly állapotot idézne elő, hogy a kiválóbb polgárokat ostracismussal kiűznék vagy elzai nők, mint Galileit, hogy ne rontsák a közepszerűség gy'é nyörű harmóniáját, pedig így is megrontanak azok, kik alul állanak a közepszerűségen.

Mi lenne így a szabadság, testvériség eszméiből?

Pedig ez eszméket époly hangosan hirdetik és éjien azok, kik az egyenlőséget a fentebbi értelemben félreमारारázák. Kárpótlásul absolut értelemben veszik a szabadságot is, mely értelmezésében egyenlő a szabadossággal, a féktelenséggel.

E két testvérfogalom fentebbi értelmezésében mag elég arra, hogy a fogalmakat teljesen megzavarja, s hogy fölforgassa az egész társadalmat, ha egyszer erőre vergődhet.

Hogy egyeztethető meg külön-külön vagy a kettő együtt a testvériséggel ?

Erre nálunk még az érzék is hiányzik; pedig a testvériség volna hivatva szeretetével enyhíteni a szerencsét lenek, elaggottak és mindazok sorsát, kiket elnyomott a zabad verseny, mit az egyenlőség és szabadság hirdeti gyöngébbeket elnyomó szabadság és egyenlőség) proclamálása, és az elnyomottak sorsát a jogosítottakra bízó kiváltság megszüntetése folytán, az egész szabad társadalom minden képes tagjára vár azon humánus kötelesség teljesítése, mely a kiváltság korában a kiváltságosoknak jutott osztályrészül.

A társadalomra vár a szegényügy, a lelenczügy, kórházügy stb. rendezése és az árvák érdekének fölkarolása valamint segédkezet kell hogy nyújtson a társadalom az államnak, a pénz, ész vagy befolyás zsarnokság megakadályozására.

Ily eljárás humánus, észszerű ellensúlyozója a szabadság és egyenlőség elfajulásának, de nem az abszolút egyenlőség, vagy abszolút szabadság; ily eljárásra azonban múlthatatlan szükség is van, s az ellensúlyozás e neme nemcsak méltányos, de aszó teljes értelmében jogosult is, mert életbeléptetése, keresztülvitele a társadalom fenállásának életkérdése.

Szorosan összefügg ezzel a proletariátus és a social-democratia kérdése, mely napjainkban nemcsak a tudományt, de az államhatalmakat is első rendben foglalkoztatja, bizonyoságot tevéen a társadalomban fölmerült jelenségek nagy fontosságáról, napjainkban a szó teljes értelmében kiszámíthatatlan óriás horderejéről.

Lássuk milyen állást foglal el a köznép a democratia elveivel szemben.

A magyar nép túlnyomó nagy része tényleg tősgyökeres aristocrata, a mágnási különösen a régi földbirtokos nemes ember mellett csak az írot respectálja, mit a képviselőválasztások eredménye legkétségtelenebbül bizonyít.

Előtte a kereskedő most is „zsidó,“ „görög,“ az iparos, mesterember különbséget nem tesz köztük; az ügyvéd most is „fiscalis“ (kit valamivel többre néz, de még nagyobb ellenségének tekint a zsidónál). A zsidóval eddig fraternizált; béresgazdám, fülem hallatára szólított „te“-nek egy igen művelt, gazdag pesti zsidó kereskedőt, midőn a szérszélre jött búzát nézni.

Ilyen tényleg a nép aránytalan nagy többsége, de kisebb része már a másik túlságban jár. Fülébe cseng a szabadság, egyenlőség, testvériség „szent“ eszméje s különösen a korteskedések folytán sokkal tökéletlenebb értelemben, semhogy örömünk lehetne benne; nem respectál senkit, semmit az egyenlőségnél, — nem tiszteli a törvényt a szabadságnál fogva, és tudjuk, hogy gyakorolja a testvériséget, hiszen magunk értelmezzük ezt előtte minden képviselőválasztáson és restauratióon.

Ezek jelenben társadalmunk legkirívóbb vonásai, ilyen nálunk jelenleg a democratia, a társadalmi szervezet.

A mágnási osztály csaknem kizárólag a régi alapon áll; társasélete teljesen izolált, még a nevezetesebb Írókat vagy művészeket sem fogadván be. Ugyanazon alapon áll a köznép nagy része; míg a középosztály és a köznép kisebb része szakítani kezd ugyan a régi elvekkel, de az újabbakkal, különösen azok alkalmazásával még most sincs tisztában. Nincs meggyőződve valódi üdvös voltukról, s épen ezért sokszor csak affectatióból és kortesfogásból használja föl, visszaél velük a legnagyobb mértékben saját érdekének előmozdítására, félretévén, ha nincs reájuk szükség, általában pedig a reactió és ultraradicalismus között ingadozik, van reá eset, hogy a köznép megközelíti az anarchiát.

Épen középosztályunkban van a legnagyobb zúrzarvar, melyre a nemzeti érdekek fölkarolása kiválóan várna; de jelen állapotában nem fejthet ki erőt, nem teremthet közszellemet, nem foglalhatja el, töltheti be az öt. megillető helyet, s így a társaséletben a mágnások majmolójává válik, politikai életében a népnek tömjén az a helyett, hogy ezeket józan irányban vezetné, amazoknak a részvétlenségük és nemzetietlen irányuk miatt

reájokszórt szemrehányások és vádak helyett erkölcsi nívóval és határozott nemzeti irányával imponálna.

Érezze át állásának fontosságát, s döntő tényező lesz a politikai életben, a nélkül, hogy a népnek hízelegjen vagy azt saját magának és a népnek megalázásával ámítani volna kénytelen; teremtsen elő ellenállhatatlan erős közvéleményt az erkölcsi téren, s a családi, hazafiúi és emberi légfőbb kötelességekkel szemben bizonytalannal nem lesz panasza mágnási osztályra sem; míg jelen szervezetlen állapotában nemcsak e nagyobbszerű föladatak teljesítése, de a társasélet irányának, a mindennapi társas érintkezés szabályának, modorának megalapítására, körvonalozására is Léptelen, és ez természetes, mert a modor, bármennyire politikuskodjunk, benső érzelmeink és gondolkodásunk kifejezője, és hogy lehetne helyes modorunk, midőn a forrását képező elvekkel és iránynyal egyáltalában n m vagyunk tisztában.

Hiába öleljük, csókoljuk pedig polgártársainkat közvetlenül a választás előtt, ha utána föl sem vesszük, meg sem látjuk, nem embereljük meg. Épúgy reánk ismernek előbb-utóbb, mint a legtöbb mágnás szükségszülte leereszkedésére, és épúgy elidegenednek tőlünk.

De mi is az a leereszkedés?! Nem egyéb a lenézésnél, melyre a vér arczába szökken minden önérzetes, becsületes embernek, a mihez nincs jogunk, a mi arrogancia még elbukott emberek irányában is. Mellőzzük őket hidegem utasítsuk vissza, ha szükséges, ítélje el, büntesse az igazig sújtó keze, mindez igazságos és szükséges, de a lenézés menthetetlen.

Ne ereszkedjünk le, nem kívánja senki, de megkövetelheti minden ember teljes joggal, hogy becsüljük meg a maga helyén, minden helyen és mindenkor-

nemcsak alkalomszerűleg nemcsak akkor, mikor szükségünk van rá. Ez az emberi méltóság elismerésének keresztülvitele a társaséletbe, mi, ha elismerjük — rokonszenvet teremt, de különben annál nagyobb gyűlölséget, elkeseredést szül, minél jobban öntudatra ébred.

„Majd lesz még követválasztás!“ hányszor mondja egyik-másik választó négy lovon robogó képviselőjére, ki nem viszonozza köszönését, habár észrevette.

Hihetőleg így mellőztek egy másik kortest választás előtt, ki midőn választás alkalmával a pártvezér összecsókolta, félrehúzódva mormogott: „Azt hiszik tán, hogy csak kendteknek van eszük.“

Több hatása van a népre az őszinte jó modornak magánál a politikai hitvallásnál is, de alkalomszerű emberiséggel, nyájassággal nem lehet már vele boldogulni. Nem igen szereti, gyanús szemmel nézi a csókos embereket, s még tán jobban esik neki, ha valamely népszerű úri ember jóakarátulag összeszidja. Jobb szereti, ha valaki egyformán goromba, csak jóindulatú legyen, mint ha egyszer parolázik, ölel csókol, másszor hátat fordít, föl sem vevő.

Többet ad a nép magára, mint 1848 előtt, midőn egy genialis, népszerű megyei kortes, a választás után fraternizáló tömeget ily szavakkal utasította vissza: „Meg van a restauráció, vége van a komaságnak; három esztendő múlva megint elöl kezdjük.“

Akkor még megjárta az ily fölszólalás, eltűrték sőt megnevelték őszinte kedélyességéért, most azért se tűrnék már el.

De nemcsak a nép iránt különösen, egymás iránt sem tudjuk magunkat tájékozni. Mily zavar van a társasélet-

ben — hol mint főntebb is megérintettük — nemcsak a születés, nemcsak az ész, a pénz, vagy rang, de a foglalkozás is izolálja az egyes embereket egymástól oly határozottan, hogy e tényezőkkel szemben a műveltség, rdem. rokonszenv, vagy a régi barátság is alig jön tekintetbe.

Hányszor van reá eset, hogy egy jónevű vagy pénzes, de műveletlen, léha emberért mellőzünk egy valóban művelt lelkű, érdemes embert hiúságból! hogy nem ismerjük föl régi, szeretett tanuló társunkat 2—3 év alatt, ha bármily csekély rangra, és bármi úton-módon szert tehettünk, kivált ha őt a végzet arra kárhoztatta, hogy mesterember legyen.

Alig röstellünk valamit jobban, mint ha ily ember, velünk egy rangban álló új barátaink között hozzánk közeledik.

S mily hatással van a közszellem e ferde iránya iparunkra, melyet magához méltatlannak tart a hétszilvafás aristocrazia, s visszavonul tőle, vagy a kereskedelemre, melyet csak most kezd a középosztály észrevehetőig fölkarolni. Mily káros hatása van e szellemnek különösen magára a középosztályra s a nemzetiségre.

Eddig még az ügyvédség és mérnöki állás is degradationnak tekintetett, de még most is mennyivel kedvesebb előttünk a hivatal, bármily sovány kenyér legyen.

Említsük-e végre a politikai életet, hol valóban tragikomikus a társadalmi közszellem ferde irányának eredménye.

Földet ígérünk, vagy jó pénzt adunk polgár társainknak meggyőződésükért, vagy ha ily argumentumokkal, mi gyakran megesik, nem capacitálhatók, leitatjuk őket,

így rakva föl a kocsikra, így hurczolva a választás helyszínére alkotmányos jogaik gyakorlása végett, hol akarva, cselfogással sem igen mehetnének már át a másik táborba, mert a pártok szuronyos fegyverrel vannak elválasztva, melyeknek phalanxát csak tömegesen törhetik keresztül hazafiói fölszólításunkra, a választás megsemmisítése végett, ha minoritásban volnánk, erőhatalommal rontva reá az ellentáborba gyűjtött h a z a á r u l ó k r a, füttykös botokkal adva életet a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméinek, s még az alkotmányos jog gyakorlása után esztendő múlva is üldözvén az oly községi lakost, ki nem a többséggel voksolt.

Ha gazdatiszt volt az ily szerencsétlen, elbocsátjuk, fölmondjuk a szállást, ha házunkban lakott, tanulja meg, mi az alkotmányos élet.

Képzeltető-e ennél nagyobb zsarnokság, a nép mélyebb megaláztatása, nevetségessé tétele? S nem pirulunk hirdetni ily választás után, hogy; „a nép szava isten szava!“ S hogy elköveszük a lehető legotrombább inconsequentíát, a fentebbi phrasissal egyszerre hirdetjük azt is, hogy jó a nép, de vezetői rosszak.

Meg van, igaz, a népben az igazságérzet, a jó érzék, józan ész: bizonyítják a k ö z m o d á s o k, elismeri a tudomány, a legnagyobb műalkotások mellé helyezvén a népmeséket; bizonyítja a mindennapi élet, melyből látjuk-hogy a nép közt csak az igazság képes állandóan fenmaradni, s előbb-utóbb elenyészik az, a mi nem igaz; bizonyítja azon tapasztalás, hogy köznépünk annyi ámitás és vesztegetés daczára jelenleg sincs elsülyedve, s alkotmányos életünk' fenmaradásának épen csakis ez a biztosítja nem az intelligentia eljárása, de hazudik, ki isten szí-

vának mondja a nép szavát még akkor is, midőn szenvedélye fölkorbácsoltatott, természetes józan esze megzavartatott:

és megalázza a népet, ki minden felelőség alul föl akolja azt menteni, minden felelőséget csak a vezetőkre akar hárítani, mert a népet teljesen kiskorúnak tekinti, pedig nem kiskorú többé a magyar nép. Tartsuk tehát kellő tiszteletben, tulajdonítsunk kellő súlyt szavának, ne vegyük le vállairól a felelőséget. Legyen része az elismerésben, de legyen az elítéltetésben is.

A társadalom szervezéséről és más sürgős teendőinkről

Az elmondottakat tudva és tapasztalva napon ismerhetünk-e halaszthatlanabb föladatot társadalmi sebeinek orvoslásánál, sülyedő társadalmunk megmen-tésénél?!

És kire vár főképp ez óriás munka?

A társadalomra, igénybe vévén annak minden té zőjét.

Fájdalom, hogy nem veszünk észre semmi mozgalmat ez irányban.

Mint bölcs, mérsékelt, korszerű dolgot halljuk napon-
kint emlegetni intelligens emberek által azon meggyőző-
dést, hogy egyenlőség alatt kizárólag csak a törvény előtti
egyenlőség értendő, a mi arra mutat, hogy nem is gond-
Imik arra, hogy ez eszmét a mindennapi életbe átvigyük
hogy az ilymódon valóban életet nyerjen s alapjává
jék egy modern társadalmi szervezetnek.

Egyenlőség alatt pedig nemcsak a törvény előtti
a társadalmi egyenlőség is értendő, nem absolut értelem-
ben, de oly képeiig hogy minden becsületes foglalkozást
egyenlően jogosítottnak tartsunk minden ember elismeré-
sére, minden becsületes embert rang-, születés-, gazdag-
különbség nélkül arra, hogy a társaséletben a ho
h a s o n l ó m ű v e l t s é g ű e k k e l egyenlőnek tekintessék.

Ne izoláljon bennünket a születés, rang, gazdagság olyképen. mint napjainkban, midőn ezen tényezők castkép zőkül szerepelnek, s olyan tényezőkül tekintetnek, melyek birtoka az embert intelligensebbé, nemesebbé, azok hiánya kevésbé intelligenssé, kevésbé nemessé teszi annyira, hogy amazoknak vele társalogniok sem helyes, bizalmas baráti viszonyban lenni pedig z s e n á n t dolog.

A műveltséget fogadjuk el oly alapnak, melyen különböző születésű, állású, vagyonú emberek a társasb 'ben, mint egyenlők tekintetnek. Ne csak a születésnek, rangnak, vagyonnak vagy észnek, tudománynak, művészetnek, de az iparnak is nyissuk meg salonjainkat, az iparosokat is karolja föl a hauté volee, ha elég műveltek reá.

Ily eljárás mellett nem fog vonakodni a volt közép nemes osztály az ipartól és kereskedéstől, de jelen sülyedt állapotából kiemelkedve, mint a középosztály kiegészítő része elfoglalandja méltó helyét a társadalomban, ellenkező esetben elfogultságának végkép áldozatául esik a közügy kárára.

Csak így lehet keresztülvinni az egyenlőséget a társaséletben, csak így szüntethetjük megafenálló zűr zavart, amelyben sem a milyenségnek, sem a mennyiségnek nincs semmiféle mértéke, melyben nem a személyes érdem, de elég folyvást a születés, titulus, rang és vagyon ad elsőbbséget, holott a születés összeköttetésénél, a rang és vagyon befolyásánál fogva csak eszköz arra, hogy általuk érdemeket szerezhessünk, mely egyedül méltó az elismerésre. Ép ily eszköz az ész, a tudomány is, és nem praetendálhat elismerést, ha négy fal közt penészedik, mint a fősvény kincse, s nem érvényesíti magát a közügy javára; sőt elítélésre méltó, mint a vagyon és a befolyás, ha magát nem érvényesíti; mert ha a természeti és tételes jog védel-

mébe fogja az észet s minden tehetséget mint isten adományát, s biztosítja számukra a szabad fejlődhetést; védelmébe fogja a vagyont, s biztosítja az örökösödést: másrészt megkívánhatja a társadalom, hogy az észszel, minden tehetséggel és vagyonnal ne csak visszaélés ne történjék, de kamatot hajtson az a közügy javára; ellenkező esetben nagyon méltó s kiérdemelt az elítélés, melyben a társadalom tulajdonosait részesíti.

Annál természetesebb, annál jogosultabb, minél meszebb áll a társadalom a communismustól, minél inkább biztosítja a személyes szabadságot, vagyonbiztosságot: minél nagyobb tiszteletben tartja, minél inkább védelmezi a személyt és a tulajdont; minél nagyobb alkalmat nyújt az, hogy az egyén természettől öröklött tehetségeit, kedvező körülményei fölhasználásával, teljes mértékben, és mim: irányban, saját belátása szerint kifejthesse, s tagjává hassék a világ legszebb aristocratiája, az é r d e m e k a r i s t o c r a t i á j á n a k, a melynek nem kell diploma, rang érdemkereszt, mert előtte minden jó érzésű ember, szív-sugallatából, önkényt, készséggel meghajol.

És nem is újak ez eszmék, jogosultságukat mindnyájan elismerjük, mindenek fölibe helyezvén államférfiainkat, íróinkat, költőinket, csak az hiányzik még, hogy ne csak ünnepélyes alkalomkor, exaltált állapotunkban, de mindéi; nap érvényesítsük, vigyük keresztül következetesen, alkalmazzuk foglalkozáskülönbség nélkül aránylag minden lódi érdemre.

Szakítsunk végre a reminiscentiákkal, szabaduljunk az elfogultságtól, melyek rabszolgáivá tesznek a rangnak, pénznek, születésnek.

Kétségtelen dolog, hogy e tényezőknek minden dem nélkül is lesz mindég igen számos hódolójuk; de ép-

oly kétségtelen az is, hogy annál nagyobb szükség van a fentebbi elvek hirdetésére, s hogy ez elvek annál gyakrabban jutnak érvényre, minél műveltebb, fölvilágosabb a társadalom, minél általánosabb a jólét, az emberi méltóság nemes önérzete, minek terjedését, kifejtését, családi és társaséletünk ziláltságánál fogva leginkább csak az iskoláztatásiéi várhatjuk.

Tapasztalunk-e buzgalmat e téren, pedig annak fontosságát lehetetlen be nem látnunk, belátja az egész művelt világ, a hadügyek rendezése mellett ez képezi első gondját az államoknak, belátta törvényhozásunk, felibe helyez ez egyetlen kérdést még a pártérdeknek is; társadalomunk még sem fejt ki semmi erélyt a tanügy fölkarolásá- au pedig támogatása nélkül soha sem fog czélt érni a kormány és törvényhozás.

Csaknem ily fontos a felnőttek oktatása, mert ahhoz, hogy felnőjön az új nemzedék, a mely most jár iskolába, hosszú idő kívántatik, de nekünk nincs időnk a várakozásra.

Nagy föladat a felnőttek oktatása, de hasznáért méltó leküzdeni a nehézségeket. Sok helyen, kivált vidéki kisebb községekben elég volna egy-két embert, a kolomposokat jó útra téríteni, hogy az izgatás-szülte elégedetlenség esillapuljon.

Megbecsülhetlen jó eszköz a fölvilágosodás terjesztésére a fölolvadások tartása. Pesten ez is szép sikerrel gyakoroltatik, vidéken is tudok reá esetet, hogy nagy hatása volt. Magam is próbáltam, s fáradozásomat nemcsak részvét, elismerés jutalmazta, de az eszmék fölkarolása és tovább fejlesztése is követte.

Csak népszerű, gyakorlati legyen a fölolvadás, lesz bárhol is elég hallgatója, még több lesz az előadásoknak;

fokozottabb irántuk az érdek, mert nagyobb a közvetlenség, s mert köznépünk különben is megszokta a dictio-hallgatást. S nemcsak a pártkérdéseket, politikai dolgokat hallgatja örömmel, talál élvezetet a botanikában, pomológiaiában méhészetben, népismében és a természettudományokban is, csak népszerűen legyen előadva.

Mily nagy szükség volna a hasznos, gyakorlati, jó irányú s nem mindig politizáló, népszerű nyelven szerkesztett, olcsó nyomtatványok terjesztésére a ponyvairodalom képtelen, babonaterjesztő termékeinek kiszorítása végett. Mily szükséges volna mérsékelni a cziczomázó, ízléstelen, észszerűtlen luxust az ízletes, nemes egyszerűségtől, mely föladat főképp aristocratiánkra, mint társaséletünk hangadóira vár. Mit tehetnének ugyan ők nyelvünk fölkarolása érdekében, és mit tehetnének a művészet fölkarolásában.

Használjuk föl az időt, míg nem késő, vegyük észre társadalmunk sülyedését; lássuk át végre, hogy társadalmunk bajai a legégetőbb és legmélyebb sebek, melyek gyógyítása halaszthatlan életkérdés;

vetkezzük le az indolentiát, mert megöl bennünket; érezze át hivatását, teljesítse szent kötelességét minden családapá, családjában;

tegyék le néha a kártyát, hagyjanak föl néha a világpolitikával s indítsanak eszmecserét társas-egyleteink a vidéki érdekek fölött, s könyvtárunknak ne foglalja el minden zugát a regényirodalom terméke, terjeszszék ki figyelmüket a komolyabb tudományos munkákra is;

lépjenek ki a jobb elemek indolentiájukból és álljanak solidaritásba, míg össze nem csap a burján, az immoralitás fejük fölött;

karolja föl a sajtó is társadalmunk ez égető kérdéseit,

harsogja fülébe az ifjúságnak hogy a komoly munkásságot mellőző élvhajászatában nemcsak szellemileg tesped erkölcsileg sülyed rohamosan, de mi eddig kiváló jellemvonását, fényes tulajdonát képezte, sok hibái mellett, talán minden nemzet ifjúsága fölött: fogyni kezd belőle az előszeretet minden valódi férfias, lovagias, harczias foglalkozás, s kedvtelés iránt, fogyni kezd a lelkesedés, szunnyadni kezd talán még a hazaszeretet is; megelőzött, felülmúlt bennünket ebben is a német tornász, a külföldi, különösen német ifjúság, mely nemcsak a tudományokat kedveli, de a testet edző, testi ügyességet fejtő kedvteléseket is szenvedéllyel űzi, hogy el ne puhuljon, ne csenevészszék el, és cosmopolita nép, melyet gúny tárgyává tettünk eddig e tulajdonáért, milyen lelkesülten, mily lángolva szereti hazáját; pedig nem ő róluk szól az ének:

„A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely.“

De indulhat-e meg társadalmi reform a kormány és törvényhozás ernyedetlen közreműködése nélkül, vagy lehet-e kívánt eredménye, midőn annak legégetőbb kérdései, mint a nevelésügy, a főrendiház reformja, a polgári házasság behozatala és számtalan mások épen a törvényhozásra várnak?

S várhatjuk-e törvényhozásunktól e kérdések megfejtését, vagy társadalmunktól fölkarolását és megfejtését olyan kérdéseknek, mint a társadalom szervezésének kérdése az improductiv fényűzés mérséklése, irodalom és művészet pártolása, a nemzeti nyelv művelése, midőn a közjogi vita által időnként fölkorbácsolt pártszenvedély képviselőinket kimeríti, idejüket elrabolja, sőt elhagyván a képviselőházat, az egész országot bejárja s nemcsak társaséletünket zavarja föl, nemcsak a sajtót vonja el telje-

sen a társadalom égető kérdéseinek tárgyalásától s használja föl mint teljesen alárendelt közeget személyeskedő elkeseredett pártharczra, nemcsak az egyleti életet zsbibasztja meg s teszi nagyrészben meddővé, de nagy mérfékben terjeszti az erkölcsi corruptiót választások alkalmával, és hogy társadalmunk minden tényezője megméltelyeztessék. beront családunk körébe, és ellentétbe hozván gyakran a meghasonlásig, elkeseredésig a férjet feleségével, az apát fiával.

Ily viszonyok között, ily eljárás mellett szemléltünk csodálatos pártalakulást, mely mellett a szabadelvűek egy része az ó-conservatívekkel, más része a nemzetiségekkel egyesülve áll szemben egymással, túlhajtva és elferdítve a liberalismust saját nemzetiségünk rovására, vagy túlzásig ragaszkodva minden meglevőhöz, a természetellenes szövétség fentartása érdekében, a szabadelvűség, a haladás hátrányára, nehogy a szakadást egy bizonynyal bekövetkezendő rosszabb állapot kövesse; felismerhetjük így közjogi helyzetünk fény-és árnyoldalait a legkisebb részletekig, — de hasznunk nem lesz belőle, sőt kipótolhatlan kárunkra, süllyedésnek indult társadalmunk rohamosan fog haladni az örvény szélére.

Nem tárgyalom a nagy kérdést: helyes-e a fenálló közjogi alap vagy nem, de erős meggyőződésem, hogy társadalmunk süllyedése nem fenállásának következménye hasonlíthatatlanul rosszabb körülmények között rázta föl Széchenyi a társadalmat csak nem halálos dermedtségből, hogy megmentse a nemzetiséget. — a nemzetet; en meggyőződésem, hogy a közjogi alap megváltoztatásain halaszthatatlan életkérdés, mely hitem megerősíté a balközép utolsó programja, mely a változtatást a körülményektől teszi függővé;

s miután a társadalmi reform halaszthatlan életkérdés, mit több ízben elismert a képviselőházi is pártkülönség nélkül hangoztatván a corruptiót:

miután a társadalmi reformmal együtt, azzal szoros összeköttetésben elismertetik szüksége minden belreformnak; végre miután közjogi helyzetünk mellett lehet sikeresen munkálkodnunk, mely állítás igazságát a legnagyobb pártelfogultság sem tagadhatja meg, különösen az anyagi téren, a hitel terén szemlélhető, bár nem kielégítő, de mégis nagyszerű haladással szemben:

mindezeknél fogva, talán kimondhatjuk egész biztonnággal, hogy társadalmunk megmentésének, nemzetünk előmenetelének, talán fenmaradásának legelső és halaszthatlan föltétele a közjogi kérdések félretétele, mellőzése hosszú időre, mindaddig, míg társadalmunk érdeke, s ezzel szoros összefüggésben legalább a leglényegesebb belreform kérdések megfejtése követeli.